

Μάθημα 1ο:

Αρνητική και θετική ελευθερία
(Μπερλίν)

Διδάσκων:

Βαγγέλης Παπαδημητρόπουλος

ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ

- Διδακτέα και εξεταστέα ύλη = σημειώσεις μαθημάτων και βιβλιογραφία (pdf) όπως αναλύεται στο περίγραμμα του μαθήματος
- Ανάθεση μικροεργασιών (500-1000 λέξεις) κατά προαίρεση
- Ανοικτού τύπου εξετάσεις με ερωτήσεις κρίσεως **στη βάση της διδακτέας ύλης (προαπαιτούμενο η παρακολούθηση)**

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ

Σκοπός του μαθήματος

Η κατανόηση των εννοιών της αρνητικής και θετικής ελευθερίας

ΟΡΙΣΜΟΙ

Πολιτική φιλοσοφία = κλάδος της ηθικής φιλοσοφίας, εξετάζει **το κανονιστικό** πλαίσιο της συνύπαρξης των ατόμων σε κοινωνία

Κανονιστικό πλαίσιο: πώς πρέπει να ζούν οι άνθρωποι στην κοινωνία;

Βασικά υποερωτήματα:

- Τι είναι το άτομο; Τι είναι η κοινωνία; Τι είναι η πολιτεία;
- Τι είναι η δικαιοσύνη; Τι είναι η ελευθερία; Τι είναι η ισότητα;
- Τι είναι η εξουσία; Τι είναι η δημοκρατία; Τι είναι η αυτονομία;
- Τι είναι δικαίωμα; Τι είναι υποχρέωση; Τι είναι ο νόμος;

Πολιτική θεωρία = εξετάζει τις διάφορες θεωρίες πολιτικής που έχουν διατυπωθεί ιστορικά από τους πολιτικούς φιλοσόφους (π.χ. φιλελευθερισμός, μαρξισμός, σοσιαλισμός, αναρχισμός, κλπ.)

Πολιτική επιστήμη = εξετάζει την εφαρμογή της πολιτικής φιλοσοφίας και θεωρίας στην πράξη: τη διάρθρωση και λειτουργία των πολιτικών θεσμών, το κοινοβούλιο, τα κόμματα, τις ιδεολογίες, την εκλογική διαδικασία, κλπ.

Περιγραφικό ερώτημα: πώς ζούνε οι άνθρωποι στην κοινωνία;

Ορισμός αρνητικής ελευθερίας

“Ελεύθερος είναι όποιος δεν εμποδίζεται να κάνει ό, τι θέλει από τα όσα πράγματα είναι ικανός να κάνει χάρη στη δύναμη και στο νου του.”

“Ελευθερία σημαίνει απουσία αντίστασης (και εννοώ την απουσία εξωτερικών εμποδίων στην κίνηση).”

Χομπς, Λεβιάθαν

“Η ελευθερία είναι απλά η απουσία καταναγκαστικής παρέμβασης από το κράτος ή την κοινωνία ή από άλλα άτομα.”

Μπερλίν, Δυο έννοιες της ελευθερίας

Αρνητική ελευθερία και καταναγκασμός

“Ο καταναγκασμός προϋποθέτει την εσκεμμένη επέμβαση κάποιων άλλων στο πεδίο εντός του οποίου θα μπορούσα, υπό κανονικές συνθήκες, να δράσω. Ένας άνθρωπος στερείται την πολιτική ελευθερία του μόνον όταν κάποιοι άλλοι τον εμποδίζουν να πετύχει έναν σκοπό. Η απλή αδυναμία επίτευξης ενός σκοπού δεν συνιστά έλλειψη πολιτικής ελευθερίας.”

Berlin I. Δύο έννοιες περί ελευθερίας.

Τα όρια της αρνητικής ελευθερίας

“Ελευθερία σημαίνει την απουσία αντίστασης [αντίσταση σημαίνει εξωτερικά εμπόδια στην κίνηση]”, Χομπς, *Λεβιάθαν*

“Όσο πιο μεγάλο είναι το πεδίο της μη επέμβασης, τόσο πιο μεγάλη είναι και η ελευθερία μου.” *Berlin I. Δύο έννοιες περί ελευθερίας.*

Πρέπει να υπάρχει ένα ελάχιστο πεδίο ατομικής ελευθερίας το οποίο δεν πρέπει να παραβιάζεται (Λοκ, Κονσταν, Μιλ, Τοκβίλ). Πρέπει να χαραχθεί ένα όριο ανάμεσα στο πεδίο της ιδιωτικής ζωής και στο πεδίο της άσκησης της δημόσιας εξουσίας.

Οι φιλόσοφοι του πολιτικού φιλελευθερισμού συμφωνούν ότι πρέπει να υπάρχουν όρια στην ατομική ελευθερία τα οποία θέτει ο νόμος του κράτους.

Διαφωνούν στα όρια της (μη) επέμβασης του κράτους στο πεδίο του ατόμου.

Ποιός και πώς ορίζει το όριο, το ελάχιστο πεδίο;

Αρνητική vs θετική ελευθερία

Η πρώτη από τις πολιτικές αυτές έννοιες της ελευθερίας, την οποία θα ονομάσω “**αρνητική**”, συνδέεται με την απάντηση στο ερώτημα: “Ποιό είναι το πεδίο εντός του οποίου ένα υποκείμενο - ένα άτομο ή ένα σύνολο ατόμων - μπορεί ή θα έπρεπε να μπορεί να κάνει ή να είναι ό,τι είναι ικανό να κάνει ή να είναι, **χωρίς την επέμβαση των άλλων;**” Η δεύτερη έννοια, την οποία θα ονομάσω “**θετική**”, συνδέεται με την απάντηση στο ερώτημα: “Από τι, ή από ποιόν, εκπηγάζει **η εξουσία ή η δυνατότητα επέμβασης που μπορεί να υποχρεώσει** κάποιον να κάνει ή να είναι αυτό, και όχι το άλλο;”

Berlin I. Δύο έννοιες περί ελευθερίας.

Αρνητική vs θετική ελευθερία

Αρνητική ελευθερία = *ελευθερία από*

Η απουσία εμποδίων (μη παρεμβατικότητα) στην επίτευξη των σκοπών του ατόμου (**αυτεξούσιο**) > **ατομική αυτονομία, κατοχύρωση ατομικών δικαιωμάτων και πολιτικών ελευθεριών (π.χ. ανεξιθρησκία)**

≠

Θετική ελευθερία = *ελευθερία για*

Το αυτεξούσιο του ατόμου συν τη δυνατότητα συμμετοχής στη διαμόρφωση του νόμου > **συλλογική αυτονομία, πολιτική συμμετοχή**

Εκπρόσωποι αρνητικής και θετικής ελευθερίας

Χομπς

Λοκ

Μπένθαμ

Μιλ

Κονστάν

Τοκβίλ

Μπερλίν

Νόζικ

Χάγιεκ

Πλάτων

Αριστοτέλης

Ρουσσώ

Καντ

Χέγκελ

Μαρξ

Φίχτε

Καστοριάδης

Σύγκλιση και σύγκρουση αρνητικής και θετικής ελευθερίας

Η ελευθερία που συνίσταται στο να είμαι αυτεξούσιος, κύριος του εαυτού μου, και η ελευθερία που συνίσταται στο να μη με εμποδίζουν οι άλλοι να επιλέγω κατά βούληση φαίνεται πως είναι κοντινές. Ενίοτε συναντιώνται και ενίοτε συγκρούονται.

Το αυτεξούσιο του ηθικού και ορθολογικού Εγώ επιβάλλεται στο αυτεξούσιο του ανήθικου και ανορθολογικού Εγώ (Καντ).

Το αυτεξούσιο της συλλογικής βούλησης επιβάλλεται στο αυτεξούσιο του ατόμου (Ρουσσώ, Χέγκελ, Μαρξ).

Τυραννία της πλειοψηφίας ή της μειοψηφίας (Μιλ).

Κριτική στον Πλάτωνα, Καντ, Ρουσσώ

“Ο πατερναλισμός είναι η εντονότερη μορφή δεσποτισμού που μπορεί κανείς να συλλάβει και τούτο, διότι ο πατερναλισμός αντιμετωπίζει τους ανθρώπους, όχι σαν ελεύθερα όντα, αλλά σαν υλικό, σαν ανθρώπινο υλικό, το οποίο εγώ, ο καλοπροαίρετος μεταρρυθμιστής, μπορώ να διαμορφώσω σύμφωνα με τους σκοπούς που έχω επιλέξει με απόλυτη ελευθερία.”

Berlin I. Δύο έννοιες περί ελευθερίας.

Κριτική στον ορθολογισμό (Πλάτων, Καντ, Χέγκελ, Μαρξ)

Αυτός είναι ο μεταφυσικός πυρήνας του ορθολογισμού. Η αντίληψη περί ελευθερίας που απορρέει από αυτό δεν είναι η “αρνητική” ιδέα περί ενός πεδίου χωρίς εμπόδια, ενός κενού στο οποίο τίποτε δεν εμποδίζει τη δράση μου, αλλά η ιδέα του αυτοπροσδιορισμού και της αυτεξουσιότητας. Αυτή είναι η θετική αντίληψη περί απελευθέρωσης διά του Λόγου. Οι κοινωνικοποιημένες της μορφές, παρότι ετερόκλητες και αλληλοαναιρούμενες, αποτελούν κεντρικά στοιχεία πολλών εθνικιστικών, κομμουνιστικών, αυταρχικών και ολοκληρωτικών δογμάτων των ημερών μας.

Berlin I. Δύο έννοιες περί ελευθερίας.

Θετική ελευθερία = ορθολογικότητα > νόμος > εξουσία

≠

“Ο Μπένθαμ ήταν σχεδόν ο μόνος που με πείσμα επαναλάμβανε ότι σκοπός των νόμων δεν ήταν να απελευθερώνουν αλλά να εμποδίζουν: κάθε νόμος είναι και μια παραβίαση της ελευθερίας - έστω κι αν αυτή η παραβίαση αυξάνει την ελευθερία του συνόλου.”

Berlin I. Δύο έννοιες περί ελευθερίας.

Ποιά είναι τα όρια του νόμου, ποιός τα ορίζει και με ποιά κριτήρια;

Κεντρικό πρόβλημα τόσο της αρνητικής όσο και της θετικής ελευθερίας

Σύγχυση αξιών

Βασική αρχή φιλελευθερισμού: Ίση ελευθερία για όλους τους ανθρώπους. Δεν πρέπει να κάνω στους άλλους αυτό που δεν θα ήθελα να μου κάνουν.

Η ελευθερία δεν είναι ο μοναδικός σκοπός των ανθρώπων.

Πριν και περισσότερο από την αρνητική ελευθερία, ο χωρικός χρειάζεται ρούχα και φάρμακα. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι η ελευθερία του (θα έπρεπε να) είναι λιγότερη ή περισσότερη από τον εκατομμυριούχο.

Όταν επικαλούμαστε την αδικία, την οικονομική ανισότητα ή την έλλειψη εκπαίδευσης ως εμπόδια στην ελευθερία συγχέουμε τις αξίες της δικαιοσύνης και της ισότητας με την αξία της ελευθερίας.

Κάθετι είναι αυτό που είναι: η ελευθερία είναι η ελευθερία, δεν είναι ούτε η ισότητα ούτε η δικαιοσύνη.

Berlin I. Δύο έννοιες περί ελευθερίας.

Εσωτερικά και εξωτερικά εμπόδια στην ελευθερία

- Τα όρια της ελευθερίας μου είναι τα όρια της ελευθερίας του άλλου > **ισότητα ελευθερίας**
- Νόμοι, κοινωνικές συμβάσεις
- Φτώχεια
- Σωματική ή νοητική αδυναμία, ασθένεια
- Έλλειψη πληροφορίας, γνώσης, εκπαίδευσης
- Φύση

Η φτώχεια δεν είναι πρόβλημα αυξομείωσης ή συνολικής απώλειας της ελευθερίας αλλά ζήτημα καλύτερης στάθμισης της ελευθερίας με άλλες αξίες όπως η ισότητα και η δικαιοσύνη.

Μερικές φορές, προκειμένου να διασφαλιστεί η ελευθερία κάποιων ανθρώπων, πρέπει να περιοριστεί η ελευθερία κάποιων άλλων. > φορολογία των πλουσίων

Berlin I. Δύο έννοιες περί ελευθερίας.

Τα όρια και οι αντιφάσεις του πολιτικού φιλελευθερισμού

Κάθε ελευθερία από είναι και μια ελευθερία για.

Ο **πολιτικός φιλελευθερισμός** αφορά τα όρια που θέτει το κράτος στην ελευθερία από του ατόμου για να ασκεί την ελευθερία για, δηλαδή το αυτεξούσιο.

Παράδειγμα:

Η ανεξιθρησκία είναι νόμος του κράτους που προστατεύει την αρνητική ελευθερία του ατόμου να πιστεύει ό, τι θέλει.

Η πίστη όμως προϋποθέτει **το αυτεξούσιο** του ατόμου, δηλαδή τη γνωστική και ηθική δυνατότητα να πιστεύει ό, τι θέλει.

Η πίστη επίσης ενέχει ένα **περιεχόμενο αξίας**, μια ορισμένη θρησκεία (π.χ. χριστιανισμός), η οποία πρεσβεύει ορισμένες αξίες.

Ποιός είναι αυτός που νομοθετεί και με ποιά κριτήρια;

Κριτική στον Μπερλίν: αυτεξούσιο, κοινωνία, πολιτισμός, ιστορία

Το αυτεξούσιο ενός ανθρώπου διαμορφώνεται στο πλαίσιο μιας κοινωνίας, μιας κοινότητας, μιας κουλτούρας, μιας θρησκείας, μιας ιστορίας.

Το αυτεξούσιο είναι συνάρτηση του κοινωνικού φαντασιακού.

Το κοινωνικό φαντασιακό είναι η μέθεξη, διάδραση, σύγκρουση, αντίθεση, σύνθεση των νοημάτων, των σημασιών, των αξιών μιας κοινωνίας.

Η ατομική αυτονομία είναι συνάρτηση της συλλογικής αυτονομίας.

Καστοριάδης, Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας

Υπάρχει ένα απαραβίαστο, αναπαλλοτρίωτο όριο της ατομικής ελευθερίας;

Τυπική και αποτελεσματική ελευθερία

“Ο Μπερλίν έχει δίκιο όταν λέει πως θα πρέπει γενικά να προσέχουμε και να διακρίνουμε τις έννοιες, αντί να τις συγχέουμε. Δεν προκύπτει, ωστόσο, ότι οι φτωχοί άνθρωποι είναι ελεύθεροι να πάνε διακοπές στις Μπαχάμες, και ότι απλώς δεν διαθέτουν τις αναγκαίες συνθήκες για να ασκήσουν αυτήν την ελευθερία.”

“Η διαφορά ανάμεσα στην αποτελεσματική (effective) και την τυπική (formal) ελευθερία είναι η διαφορά ανάμεσα στο να έχετε τη δύναμη ή την ικανότητα να πράττετε με έναν συγκεκριμένο τρόπο και στην απουσία παρέμβασης. Το γεγονός ότι κανείς δεν σας εμποδίζει να κάνετε κάτι δεν σημαίνει κατ’ ανάγκη πως μπορείτε πραγματικά να το κάνετε.”

Swift, A. Πολιτική Φιλοσοφία.

Δεξιά και αριστερά

“Η Δεξιά υποστηρίζει πως η ελευθερία αφορά ουσιαστικά τη μη παρέμβαση από τρίτους, κάτι που σημαίνει ότι η ελευθερία προάγεται με τον καλύτερο τρόπο από ένα κράτος που κάνει όσο το δυνατόν λιγότερα και μια laissez-faire οικονομία της ελεύθερης αγοράς, ενώ η Αριστερά υποστηρίζει πως η ελευθερία αφορά πολύ περισσότερα από τη μη παρέμβαση.”

Swift, A. Πολιτική Φιλοσοφία.

Δημοκρατία, φιλελευθερισμός και αρνητική ελευθερία

Δημοκρατία (πολιτικό σύστημα) = κοινοβουλευτισμός, διάκριση εξουσιών, εκλογές, αντιπροσώπευση

≠

Φιλελευθερισμός (πολιτική θεωρία) = ατομικισμός, αρνητική ελευθερία, οικονομία της αγοράς

Φιλελεύθερη δημοκρατία = ο συνδυασμός του κοινοβουλευτισμού με την οικονομία της αγοράς

Βασικές αρχές δημοκρατίας

- Λαϊκή κυριαρχία
- Εκπροσώπηση πολιτών δια αντιπροσώπων
- Κόμματα
- Κοινοβουλευτισμός
- Περιοδικές εκλογές
- Αρχή της πλειοψηφίας
- Διάκριση νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας
- Διάκριση κράτους και αγοράς
- Διάκριση κράτους και κοινωνίας των πολιτών
- Διάκριση κράτους και εκκλησίας

Βασικές αρχές κλασικού φιλελευθερισμού

- Ατομικισμός
- Ορθολογισμός
- Αρνητική ελευθερία = απουσία εξωτερικών εμποδίων στην επιδίωξη των υποκειμενικών σκοπών του ατόμου
- Ιδιοκτησία
- Αγορά
- Ελάχιστο κράτος
- Νόμος
- Γενική ευημερία
- Ουδετερότητα του κράτους ως προς τις υποκειμενικές αξίες των ατόμων
- Ανεκτικότητα, πλουραλισμός

ΑΡΝΗΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ-ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ

ΘΕΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ-ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Δημοκρατία, φιλελευθερισμός και αρνητική ελευθερία

Εργαλειακή θεώρηση της δημοκρατίας στις περισσότερες εκδοχές του φιλελευθερισμού

Η δημοκρατία δεν προτιμάται από τους θεωρητικούς του πολιτικού φιλελευθερισμού στη βάση των αξιών της συλλογικής αυτονομίας, αυτοπραγμάτωσης ή έκφρασης της γενικής βούλησης (Ρουσσώ, Καντ, Χέγκελ, Μαρξ).

Η δημοκρατία είναι ο καλύτερος εγγυητής της αρνητικής ελευθερίας των ατόμων.

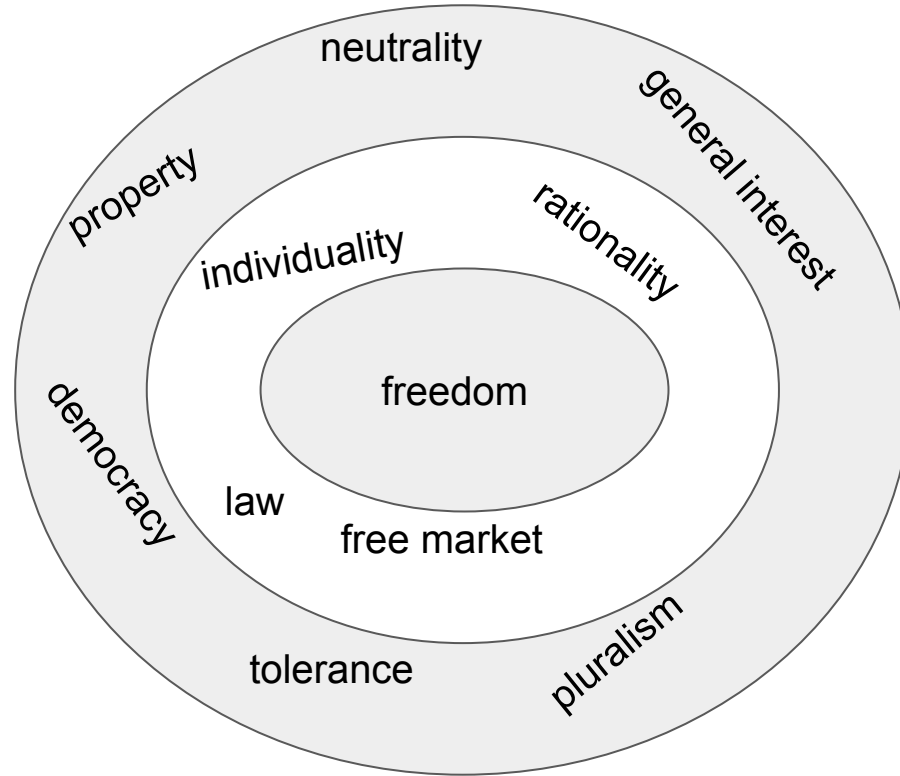
Σκοπός της δημοκρατίας είναι να θεσπίζει και να προστατεύει τα ατομικά δικαιώματα των πολιτών (ιδιοκτησία, ελευθερία έκφρασης, τύπου κλπ.)

Το κράτος ως νυχτοφύλακας και διαιτητής (Σμιθ, Νόζικ, Χάγκεκ)

Η δημοκρατία ορίζει το όριο, το ελάχιστο πεδίο αρνητικής ελευθερίας.

Πώς και ποιός; > θετική ελευθερία, ελευθερία για > περιεχομενικότητα αξιών

LIBERALISM

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ

- Διαφορά πολιτικής φιλοσοφίας, πολιτικής θεωρίας και πολιτικής επιστήμης
- Διάκριση μεταξύ αρνητικής και θετικής ελευθερίας
- Εκπρόσωποι αρνητικής και θετικής ελευθερίας
- Σύγκλιση αρνητικής και θετικής ελευθερίας
- Εμπόδια της ελευθερίας
- Σύγχυση αξιών στην αξιολόγηση της ελευθερίας
- Τυπική και αποτελεσματική ελευθερία
- Δεξιά, Αριστερά και ελευθερία
- Δημοκρατία, φιλελευθερισμός και αρνητική ελευθερία
- Βασικές αρχές δημοκρατίας
- Βασικές αρχές του κλασικού φιλελευθερισμού